

UNGDOMSBROTTLIGHETENS UTVECKLING I SVERIGE¹ MINSKNING, AVMATTNING ELLER OFÖRMINSKAD ÖKNING?

AV FELIPE ESTRADA

INLEDNING

Ungdomars brottslighet och drogmissbruk är något som engagerar och oroar människor. Ungdomen är framtiden, vilket betyder att deras brottslighet också uppfattas som ett tecken på framtidens sociala problem. Inom svensk kriminologi har det på senare tid rått oenighet om ungdomsbrottslighetens utveckling. Kontroversen har gällt frågan om det vid 1970-talets mitt sker ett brott av efterkrigstidens kraftiga ökningstrend. Med Henrik Thams ord:

”Vad diskussionen gällt är om ungdomsbrottslighetens utveckling under senare år präglats av en fortgående ökning eller av en relativ konstans. Denna diskussion måste ses mot bakgrund av de mycket kraftiga ökningarna av ungdomsbrottsligheten under perioden 1925-1972.” (Tham 1992, s. 19).

På den ena sidan i debatten står de forskare som hävdar att efterkrigstidens ökningstrend av ungdomsbrottsligheten brutits vid ingången till 1970-talet och därefter mattats av, (von Hofer 1985; von Hofer, Lenke & Thorsson 1987; Sarnecki 1981, 1987; SCB 1992; Tham 1992) eller t o m minskat (Sarnecki 1989; Kyvsgaard 1991) under de efterföljande decennierna. På den andra sidan står de som menar att ungdomsbrottsligheten fortsatt att öka med i princip oförminskad styrka ända sedan 1950-talet (Ahlberg 1992; Ahlberg & Knutsson 1992 s. 10 och 80).

Varför har det ansetts vara av sådan betydelse att fastställa om just ungdomsbrottsligheten ökar eller inte? Att den totala brottsligheten i Sverige har ökat under denna period råder det nämligen inga nämnvärda dispyter om. Svaret är antagligen avhängigt det faktum att ungdomsbrottslighetens utveckling är av stort intresse när insatser mot brottsligheten diskuteras. De frågor som i det följande skall besvaras är två:

- Har efterkrigstidens kraftiga ökningstrend brutits eller inte?
- Hur ser ungdomsbrottslighetens utveckling i Sverige ut för perioden 1975-1994??

Med ungdomar åsyftas här individer i åldern 15-20 år. Med *ungdomsbrottslighet* menas, om inte annat anges, *stöldbrottslighet*.³ Anledningen till detta är i första hand att oenigheten kring ungdomsbrottslighetens utveckling utgått från just stöldbrotten. Dessutom utgör stöldbrotten merparten av ungdomars registrerade brottslighet. Diskussionen om ungdomsbrottslighetens utveckling har i mångt och mycket rört användningen och tolkningen av kriminalstatistiken. Den officiella kriminalstatistiken är en viktig datakälla även i denna undersökning. En rad andra datakällor

kommer dock också att utnyttjas för att komplettera de trender som den officiella statistiken uppvisar. De alternativa källorna är offerundersökningar, självrapportundersökningar, försäkrings- och missbrukarstatistik.

Svensk kriminalstatistik består av brottsstatistik och lagföringsstatistik. I brottsstatistiken finns uppgifter om anmälda brott, upplarade brott, brottsdeltaganden⁴ och misstänkta personer⁵. Lagföringsstatistiken omfattar statistik över lagförda personer, dvs. personer som dömts, godkänt strafföreläggande eller meddelats åtalunderlåtelse. Den statistik som främst kommer att analyseras är den personanknutna statistiken, dvs. statistiken över misstänkta och lagförda personer.⁶

UNGDOMSBROTTLIGHETENS UTVECKLING 1913-1994

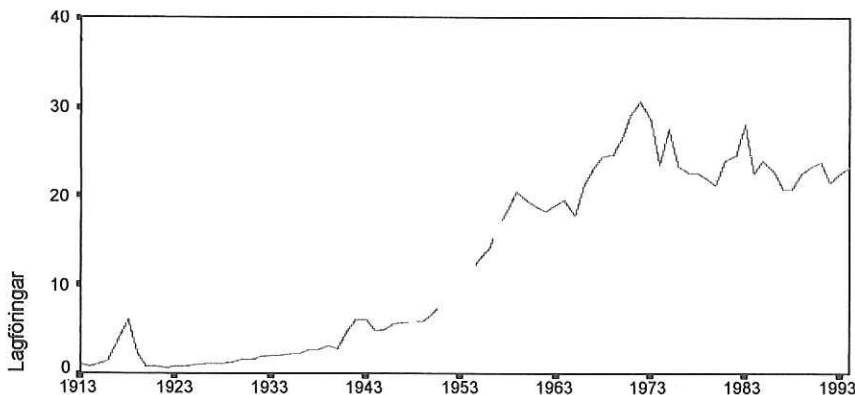

Diagram 1. Tillgreppsbrott, 1913-1994. Lagföringar avseende ungdomar 15-17 år (ålder vid brottet), per 1000 invånare.

Ungdomsbrottslighetens utveckling präglas åren 1913-1950 av en långsamt ökande trend (diagram 1). Mellan 1950-1972 ökar antalet lagförda ungdomar mycket kraftigt. Därefter tycks emellertid den kraftiga ökningen upphöra. Frågan om detta är ett reellt trendbrott eller om det finns andra förklaringar är just vad debatten har handlat om. Nedan presenteras därför argumenten för och emot trendbrotts-hypotesen.

DEBATTEN OM UTVECKLINGEN EFTER 1974: TRENDBROTTS-HYPOTISEN

Som tidigare nämnts menar flera forskare att ungdomsbrottsligheten ändrar riktning under 1970-talet. von Hofer skrev redan år 1985 att "genom att bilden är så samstämmig utifrån olika infallsvinklar (offer-, försäkrings-, brotts-, lagförings-, återfalls-, alkohol- och narkotikastatistik) torde påståendet vara väl empiriskt underbyggt, att ungdomskriminaliteten (...) har ändrat riktning under 1970-talet"

(von Hofer 1985, s. 3:6). von Hofer, Lenke och Thorsson (1987) kom fram till liknande slutsatser genom att studera födelsekohortstatistik. De analyserade årskullar födda mellan 1951 och 1967. De undersökta individerna blev alltså straffmyndiga åren 1966-1982. Författarna menar att debutfrekvensen i princip varit konstant. "Statistiken ger inget skäl åt antagandet att ungdomars (15-21 år) kriminella beteende - mätt i antalet lagföringar för grövre brott - skulle ha förvärrats under senare år" (von Hofer, Lenke & Thorsson 1987, s. 14). Även Sarnecki (1987, s. 37) drar slutsatsen att "den mycket kraftiga ökningen av ungdomsbrottslighet som ägt rum under 50- och 60-talen har mattats av".

KRITIK MOT TRENDBROTTSHYPOTESEN

Ahlberg (1992) gick i artikeln "Myten om en minskande ungdomsbrottslighet" till angrepp mot de forskare som anfört trendbrottshypotesen och i synnerhet mot de som beskrivit ungdomsbrottsligheten som minskande (Sarnecki 1989; Kyvsgaard 1991). Den huvudsakliga Ahlberg driver är att antalet ungdomar som begick brott var betydligt större i slutet på 1980-talet än i mitten på 1970-talet. Ahlberg skriver att "brottsligheten sedan mitten av 1970-talet bara fortsatt att öka med oförminskad hastighet" (Ahlberg 1992, s. 5). Ahlberg och Knutsson (1992) förtydligar denna ståndpunkt genom att göra en prognos av brottsutvecklingen fram till år 2050 som visar en linjär och kraftigt ökande brottslighet. Ahlberg bygger på två huvudargument:

1. Antalet anmälda brott ökar, vilket enligt Ahlberg är liktydigt med en faktisk ökning av brottsligheten. Samtidigt minskar antalet dömda för brott både bland unga och vuxna. Frågan som Ahlberg ställer är vilka som då står för den ökade brottsligheten. En möjlig förklaring skulle kunna vara att brottslingarna ökat sin brottsbelastning rejält. Ahlberg tillbakavisar dock denna förklaring som icke trolig, och framhåller att det är nya grupper som står för ökningen. Ahlberg menar vidare att rättssystemets kapacitet är begränsad. Detta betyder att rättssystemet endast klarar av att behandla ett begränsat antal fall per år, vilket medför att "sidoventiler", som åtalsunderlåtelse och avskrivningsbeslut, utnyttjas när systemets fulla kapacitet uppnåtts. Följden blir då att personer som begått brott inte registreras i statistiken i lika stor utsträckning som förut. Just detta har inträffat sedan mitten på 1970-talet. Resonemanget leder Ahlberg till slutsatsen att det inte finns något samband mellan antalet individer som begår brott och antalet registrerade och lagförda personer. Den svenska statistiken över lagförda personer blir enligt Ahlberg oanvändbar i mitten av 1970-talet. Undersökningar som utifrån lagföringsstatistiken tolkat ungdomsbrottslighetens ökningstakt som minskande är således missvisande.

2. För att kunna påvisa att ungdomsbrottsligheten ökat måste Ahlberg, trots allt, använda kriminalstatistik. Eftersom statistiken över personer lagförda för brott visat sig "oanvändbar" väljer Ahlberg istället statistiken över misstänkta personer. Men inte heller denna visar att antalet ungdomar ökat. Förklaringen ligger, enligt Ahlberg, i att det inte tagits hänsyn till att upptäcktsrisken har minskat vilket isåfall självfallet påverkar antalet individer som blir misstänkta. För att beskriva upp-

täcktsriskens förändringar använder Ahlberg statistik över hur stor andel av de anmälda brotten som klaras upp av polisen, dvs. upplklaringsprocenten. Upplklaringsprocenten för stöldbrott har halverats de senaste decennierna. Enligt Ahlberg (1992, s. 6) indikerar detta att även upptäcktsrisken har halverats. Detta betyder att färre ungdomar som begår brott blir registrerade. Om hänsyn tas till den halverade upptäcktsrisken blir slutsatsen att ungdomsbrottsligheten har fortsatt att öka.

Ahlberg är medveten om att det inte är problemfritt att använda sig av upplklaringsprocenten som ett generellt mått på upptäcktsrisken utan hänsyn bör bland annat tas för vilken typ av brott det handlar om (Ahlberg & Knutsson 1988). Brotten kan delas upp i spanings- och ingripandebrott, offerbrott med interaktion samt offerbrott utan interaktion. Vid spanings- och ingripandebrott beror upptäcktsrisken i stort på myndigheternas insatser. Ett exempel är ratttonykerhet som upptäcks genom trafikkontroller. Vid offerbrott med interaktion mellan förövare och offer beror upptäcktsrisken på om offret känner gärningsmannen eller inte samt på offrets vilja att anmäla denne. Exempel på ett sådant brott är misshandel. När det gäller offerbrott utan interaktion mellan offer och gärningsman, till exempel stöld, saknas det generellt uppgifter om gärningsmannen. Upptäcktsrisken för dessa brott kommer således i mindre utsträckning att vara beroende av myndigheternas eller offrets agerande. Upplklarandet beror i stor utsträckning på slumpmässiga faktorer, som att brottslingen tas på bar gärning (Ahlberg och Knutsson 1988, s. 28). Därför är stöldbrott den brottskategori som är lämpligast att analysera utifrån antagandet att upplklaringsprocentens indikerar en likaledes minskande upptäcktsrisk (Ahlberg 1992).

INVÄNDNINGAR MOT AHLBERGS KRITIK

Kyvsgaard (1992) menar att det finns ett antal svagheter i Ahlbergs argumentering om ungdomsbrottslighetens utveckling. Den viktigaste är missförståndet om vad som ingår i lagföringsbegreppet. Lagföringsbegreppet omfattar nämligen en del av de "sidoventiler" (till exempel åtalsunderlåtelse) som Ahlberg åberopar. En annan är avsaknaden av en diskussion om anmälningsbenägenhetens utveckling. En ökning av denna kan ju tänkas ligga bakom den registrerade ökningen av brottsligheten.⁷ Tham (1992) ifrågasätter i sin tur om det är riktigt att likställa upplklaringsprocent och upptäcktsrisk. Det första måttet gäller brott och det andra person. Tham visar som exempel att fram till början av 1970-talet steg antalet för stöld lagförda personer snabbare än de anmälda stöldbrotten, trots att upplklaringsprocenten samtidigt sjönk. Det är först 1983 som antalet anmälda brott börjar öka snabbare än antalet lagförda. Detta betyder, enligt Tham, att sambandet mellan upplklaringsprocent och upptäcktsrisk inte är givet. Thams invändning mot den påstått halverade upptäcktsrisken stöds också av en självrapportundersökning om ungdomars brottslighet i Örebro åren 1971 och 1996 (Ward 1997). Denna visar att upptäcktsrisken inte har minskat för de ungdomar som begått brott 1996 jämfört

med 1971. Ifall Örebroprojektets resultat kan generaliseras, skulle detta betyda att Ahlbergs (1992) och Estradas (1995, samt i denna artikel) korrigeringar (läs uppräkningsar) av den registrerade ungdomsbrottsligheten grovt överskattar utvecklingen.

UNDERSÖKNINGENS METOD OCH UPPLÄGGNING

Bortsett från att Ahlberg missförstått lagföringsbegreppet och därför använt icke-adekvata statistiska serier, finns det enligt min mening element i Ahlbergs kritik som är intressanta. Därför skall det här göras en skattning av brottsutvecklingen utifrån de premisser Ahlberg angett, vilket innebär att man utifrån uppklaringsprocentens förändringar skattar den minskande upptäcktsrisken. I praktiken betyder detta att antalet lagförda och misstänkta personer räknas upp kraftigt och därmed skapas ett "värsta" scenario över utvecklingen. Resultaten kan tolkas som det antal registreringar som skulle ha skett åren 1975-1994 om uppklaringsprocenten varit lika hög dessa år som i slutet av 1960-talet. Då debatten även rört frågan om vilka som står för ökningen av den registrerade brottsligheten har analysen inte enbart begränsats till ungdomar utan även andra grupper såsom vuxna, kvinnor samt utländska medborgare har tagits med.

Tidigare undersökningar om ungdomsbrottslighetens utveckling har brustit i klarhet när det gäller att precisera vad som är analysenheten. Ungdomsbrottslighet kan nämligen ses som antalet ungdomar som begår brott respektive antalet brott som begås av ungdomar. Utvecklingen av dessa två fenomen behöver inte följa varandra. Det är dock troligt att ett positivt samband föreligger. Därför presenteras nedan först resultaten som bygger på den personanknutna kriminalstatistiken. Här utgör statistiken över lagförda respektive misstänkta personer huvudunderlaget. Med ungdomsbrottslighet åsyftas i detta avsnitt främst antalet ungdomar som begår stöldbrott. I det andra avsnittet utnyttjas anmälningsstatistiken för att belysa ungdomsbrottslighetens utveckling, dvs. antalet stöldbrott som begås av ungdomar. Slutligen presenteras alternativ statistik och andra asocialitetsindikatorer för att komplettera de resultat som analysen av kriminalstatistiken givit.

RESULTAT

1. Personanknuten kriminalstatistik: lagföringsstatistiken

I diagram 2 visas personer lagförda för stöldbrott fördelade på olika personkategorier. Skilda utvecklingstrender framträder klart för ungdomar och vuxna mellan 1975-1994 (jmf. Clausen 1996 och Kyvsgaard 1996 som redovisar motsvarande resultat i Norge respektive Danmark). Antalet lagföringar bland unga minskar något medan de ökar bland vuxna. Det går även att urskilja en tydlig ökning av lagföringarna bland kvinnor och utländska medborgare.⁸ *Redan i detta läge kan det, tvärt emot vad Ahlberg påstår (1992), alltså konstateras att kriminalstatistiken uppvisar ökning i den personanknutna brottsligheten.*

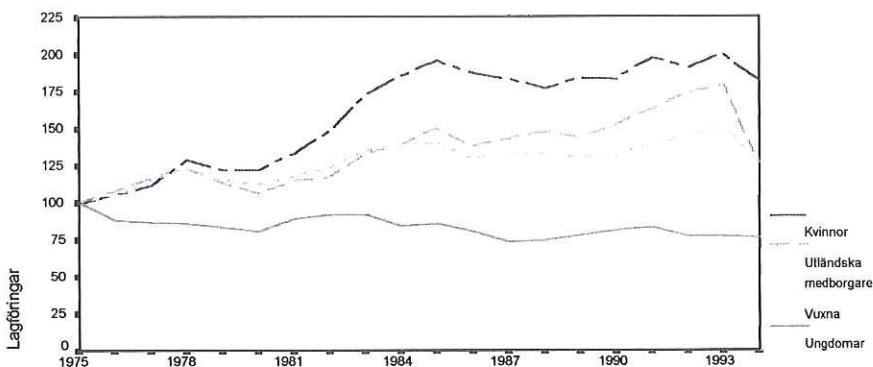

Diagram 2. Tillgreppsbrott exklusive rån, 1975-1994. Index över lagföringar avseende ungdomar (15-20 år), vuxna (21-), kvinnor samt utländska medborgare, per 100 000 invånare. År 1975=100.

I enlighet med Ahlbergs tes om en minskad upptäcktsrisk under perioden, korrigeras i diagram 3 lagföringsstatistiken för den minskade upptäcktsrisken. Ett undantag görs emellertid för snatterierna. Då dessa är att betrakta som spanings- och ingripandebrott räknas de inte upp i motsvarande mån (Ahlberg 1992; Estrada 1995). Det framgår nu att ungdomar fortfarande skiljer sig från vuxna, kvinnor och utländska medborgare. Sistnämnda grupper lagföringar ökar efter uppräknningen med mellan 60-100 procent medan ungdomars lagföringar ökar med maximalt 10 procent. Sammantaget visar den personanknutna kriminalstatistiken att ungdomars och vuxnas brottslighet utvecklats olika under perioden. *Hypotesen om en fortsatt kraftigt och kontinuerligt ökande ungdomsbrottslighet får inget stöd.*

För att de korrigerade kurvorna skall kunna anses ge en tillförlitlig bild av utvecklingen bör några förutsättningar vara uppfyllda. Den första förutsättningen gäller sambandet mellan uppklärt brott och misstänkt respektive lagförd person. Detta samband bör vara någorlunda konstant under perioden för att en korrigering skall vara meningsfull. Den andra förutsättningen gäller gärningsmännens aktivitetsmönster. Detta bör inte förändras alltför mycket över tid. Här åsyftas att de lagöverträdare som registreras idag inte bör vara mer brottsbelastade än gårdagens. Om en omfattande aktivitetsökning skulle ha skett bland gärningsmännen överskattar korrigeringen antalet lagöverträdare.⁹ Den tredje och viktigaste förutsättningen gäller upptäcktsrisken. I skattningsförfarandet har det antagits att denna minskat lika mycket för de olika grupperna. Sålunda har en lika stor korrigering gjorts för ungdomar, vuxna, kvinnor och utländska medborgare. Att upptäcktsrisken sjunkit lika mycket för dessa grupper är emellertid inte givet. Detta då de olika grupperna kan tänkas begå olika typer av brott med olika stora risker att upptäckas. Generellt sett är det dock svårt att hävda att ungdomar som begår stöldbrott skulle

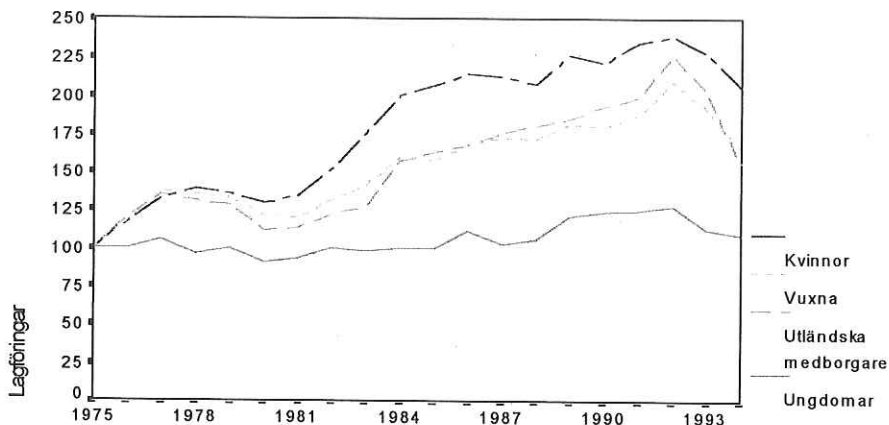

Diagram 3. Lagföringar för tillgreppsbrott (stöld m.m. uppräknat, snatteri ej uppräknat) exklusive rån, 1975-1994. Index avseende ungdomar (15-20 år), vuxna (21-), kvinnor samt utländska medborgare, per 100 000 invånare. År 1975=100.

löpa mindre risk att upptäckas jämfört med vuxna, kvinnor samt utländska medborgare. Tvärtom visar en undersökning av biltillgrepp (en stor brottstyp bland stöldbrotten) att ungdomar löper större risk att upptäckas än vuxna (Ahlström & Ahlberg 1994). En undersökning om brottsupplärning (Knutsson 1983) visar att för omkring hälften av de upplärda bostadsinbrotten så sker detta genom att gärningsmannen tas på bar gärning. I en rapport som just behandlar problemen kring upptäcktsrisken konstaterar också författarna att "(i)ndividrelaterade (...) skillnader är dock säkerligen tämligen små eftersom risken för upptäckt i hög grad bestäms av faktorer utanför brottslingens kontroll" och "(a)tt bli gripen på bar gärning är en slumpmässig företeelse" (Ahlberg & Knutsson 1988, s. 19 och 28). Om detta är riktigt blir det svårt att hävda att skillnader i upptäcktsriskens minskningstakt skulle kunna förklara en sådan tydlig skillnad mellan de olika grupperna som visats i undersökningen.

STATISTIKEN ÖVER MISSTÄNKTA PERSONER

I debatten om ungdomsbrottslighetens utveckling har det argumenterats för att misstänkta personer skulle vara ett bättre mått än lagförda personer vad gäller utvecklingen av antalet ungdomsbrottslingar (Ahlberg 1992, Knutsson 1993). Argumenten gäller då det förhållande att statistiken över misstänkta personer är närmare kopplad till brottsstatistiken och att statistiken över misstänkta personer därför inte påverkas av rättssystemets sidoventiler i lika stor utsträckning som lagföringsstatistiken. Som nämnts ovan (fotnot 5) genomgick statistiken över misstänkta en omläggning i redovisningsrutinerna. Betydelsen av denna förändring framgår av diagram 4 nedan.

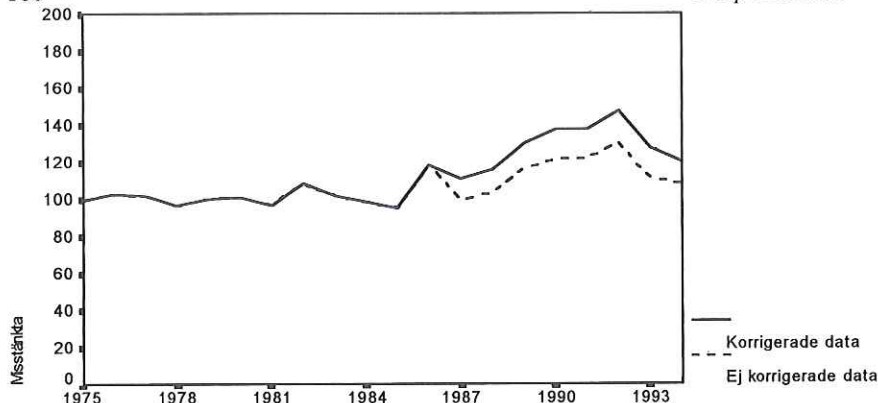

Diagram 4. Stöldbrott exklusive butiksstöld. 1975-1994. Index över det skattade antalet misstänkta ungdomar (15-19 år), per 100 000 invånare. Korrigerade respektive ej korrigerade data. År 1975=100.

Den korrigerade och uppräknade serien över antalet misstänkta ungdomar visar en ökning endast under perioden 1985-1992. Totalt sett ökar antalet misstänkta ungdomar efter uppräknningen med maximalt 20 procent.¹⁰ Till skillnad från ungdomarna ökar antalet misstänkta vuxna kraftigt under perioden (+ 80-90 %) (Estrada 1995).

Sammantaget visar även statistiken över misstänkta personer att den upptäckta brottsligheten bland ungdomar och vuxna utvecklats olika under perioden samt att *ungdomsbrottslighetens kraftiga ökningstrend inte fortsätter efter 1975*. Argumentet om att lagföringsstatistiken blivit oanvändbar som indikator på brottsutvecklingen och att misstänkta personer därför skulle vara ett avgjort bättre alternativ är således en överdrift.

2. *Icke personanknuten kriminalstatistik: anmälda brott*

I föregående avsnitt har vi sett tydliga indikationer på att efterkrigstidens kraftiga ökning av *antalet ungdomar* som begått stöldbrott brutits. Utvecklingen åren 1975-1994 har varit tämligen stabil, i synnerhet i jämförelse med andra grupper. Kvarstår denna bild, när man analyserar utvecklingen av de *brott* som kan hänföras till ungdomsgruppen? Denna analys kan göras med hjälp av statistiken över anmälda stöldbrott. Visserligen går det i anmälningsstatistiken inte att direkt knyta brott till person, varför det är svårt att exakt bestämma vilka brott som skall räknas som ungdomsbrott. Genom att välja ut de stöldbrottstyper som kan anses vara typiska ungdomsbrott kan emellertid en indikator för ungdomsbrottsligheten skapas, vilken i sin tur kan jämföras med utvecklingen av resterande stöldbrott. Fördelen med detta förfarande ligger i att denna del av kriminalstatistiken är den som är minst påverkad av de rättsvårdande myndigheternas aktiviteter. *Därför kan statistiken över anmälda*

brott ses som ett test över rimligheten av resultaten från den personanknutna kriminalstatistiken.

TYPISKA UNGDOMSBROTT OCH ÖVRIGA BROTT

De stöldbrottstyper där ungdomar utgör över 50 procent av brottsdeltagandena har här valts som s.k. typiska ungdomsbrott. Det väsentliga här är inte i vilken mån dessa brott är dem som ungdomar oftast begår, utan det väsentliga för denna analys är att ungdomarna skall dominera gärningsmannagruppen i så stor utsträckning som möjligt. Detta för att förändringar i brottstatistiken med större sannolikhet skall kunna tillföras just ungdomsgruppen och inte vuxna.¹¹ På detta vis kan elva stöldbrottstyper i anmälningsstatistiken definieras som utpräglade ungdomsbrott (Estrada 1995). Bland dessa kan nämnas mopedtillgrepp och inbrott i skola. Därtill har lagts ytterligare tre brottstyper (inbrott i källare och vind, inbrott i fritidshus samt stöld i ungdomslokal) som i tidigare undersökningar har ansetts vara typiska ungdomsbrott (se t ex Sarnecki 1981; von Hofer 1985; SCB 1992). Sålunda har fjorton brottstyper räknats som typiska ungdomsbrott. De resterande stöldbrotten (exkl. rån) betecknas som övriga brott.

Av samma anledning som tidigare har dock butiksstölderna hållits utanför denna jämförelse. Dessutom undantas bil- och cykeltillgrepp samt stöld ur motorfordon till en början från analysen. Anledningen är att anmälningarna för dessa brottstyper har ökat mycket kraftigt under perioden (från 197 000 till 286 000 brott). Eftersom bil- och cykeltillgrepp samt stöld ur motorfordon antalsmässigt är mycket stora brottstyper (för såväl ungdomar som vuxna) skulle dessa riskera att överskugga de andra brottstypernas utveckling.

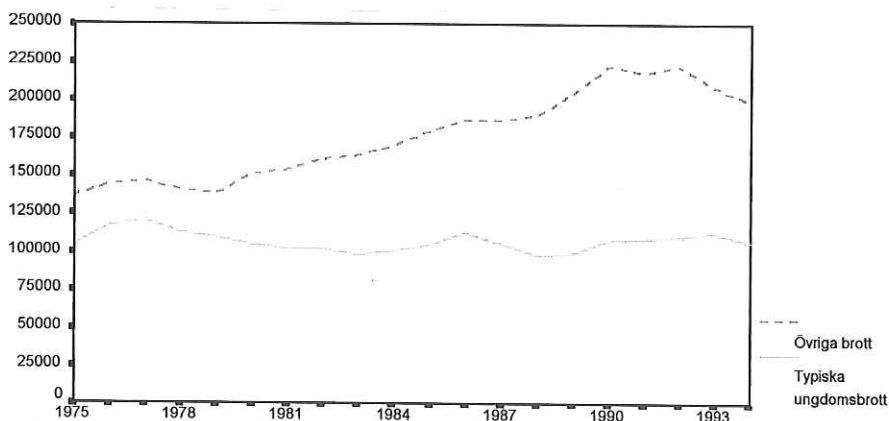

Diagram 4. Anmälda stöldbrott indelade i typiska ungdomsbrott och övriga brott, 1975-1994. Rån, butiksstöld, bil- och cykeltillgrepp samt stöld ur motorfordon undantagna.

I diagram 4 framträder den bild vi känner igen från den personanknutna kriminalstatistiken. Typiska ungdomsstölder och övriga stöldbrott uppvisar skilda utvecklingstrender. Ungdomsbrotten har under perioden hållit sig på en stabil nivå, däremot har de övriga brotten ökat.¹² Anmärkningsvärt är att relationen mellan ungas och vuxnas del av brottsligheten (1/3 av stöldbrotten kan på detta sätt hänföras till ungdomar år 1994) tämligen väl motsvarar fördelningen i unga och vuxna lagöverträdare i den personanknutna statistiken över lagförda och misstänkta personer.

Biltillgrepp, stöld från motorfordon samt cykeltillgrepp skall nu inkluderas i analysen. Det tidigare tillvägagångssättet att behandla enskilda brottstyper som *antingen* ungdomsbrott *eller* vuxenbrott bibehålls inte för dessa brott, eftersom det är oklart till vilken grupp (unga eller vuxna) dessa brottstyper skall räknas (för en mer utförlig diskussion om detta se Estrada 1995). Fördelningen har istället bestämts utifrån ungdomars och vuxnas andelar av brottsdeltagandena respektive år.

I diagram 5 visas utvecklingen av de anmälda stöldbrotten fördelade efter typiska ungdomsbrott respektive övriga brott när de anmälda bil- och cykeltillgreppen samt stölderna ur motorfordon inkluderats. Det framgår fortfarande tydligt att anmälningar av stöldbrott utvecklas olika för ungdomsbrott och övriga brott. Polisanmälningarna av de brottstyper som räknas som typiska ungdomsbrott ligger på en tämligen konstant nivå (kring 250 000 per år) medan övriga brott i det närmaste fördubblats (från 200 000 till 370 000). Sammantaget så har alltså resultaten från den personanknutna delen (lagförings- och misstänktastatistiken) bestått testet. Anmälda stöldbrott som främst kan tillskrivas ungdomar har inte ökat mellan 1975-1994 samtidigt som de brott där ungdomar utgör en minoritet av gärningsmännen har ökat.

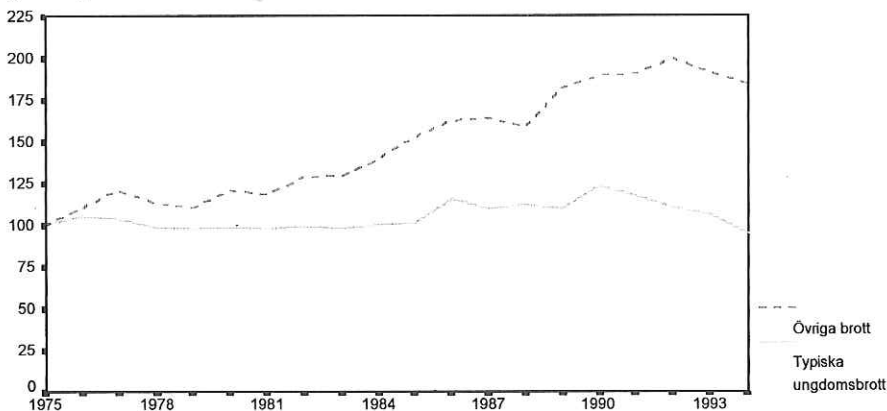

Diagram 5. Index över anmälda stöldbrott, indelade efter ungdomsbrott respektive övriga brott, 1975-1994. Exklusive rån och butiksstöld. 1975=100.

3. Alternativ statistik och andra asocialitetsindikatorer

Avslutningsvis skall alternativ statistik samt andra asocialitetsindikatorer presenteras för att komplettera de resultat som analysen av kriminalstatistiken gett. Stöldbrottslighet brukar ofta sammankopplas med narkotikamissbrukares behov av att finansiera sitt missbruk (Knutsson & Kühllhorn 1980; Kühllhorn 1987). Därför är uppgifter om narkotikamissbrukets utveckling betydelsefulla. Dessutom kan missbruksutvecklingen ses som ytterligare en indikator på ungdomars utveckling av asocialitet (Stattin & Magnusson 1996).

Uppgifter om ungdomars självrapporterade *alkoholkonsumtion* samt erfarenhet av *narkotikaanvändning* visar att varken andelen ungdomar som prövat narkotika eller som berusar sig varje vecka har ökat de senaste decennierna (Estrada 1994, 1995). Detta stöds också av utvecklingen i registrerad *narkotikabrottslighet* som visar klara ökningarna bland vuxna men däremot minskningar bland ungdomar (Tham 1996).

När det gäller det *tunga narkotikamissbruket*, alltså injektionsmissbruk eller dagligt eller så gott som dagligt narkotikabruk, är det möjligt att jämföra två stora landsomfattande undersökningar som gjorts i Sverige. Den första undersökningen om narkotikamissbrukets omfattning (UNO) gjordes 1979 och den andra 1992. År 1979 beräknades antalet tunga missbrukare uppgå till 10000-14000 och år 1992 till 14000-20000 (Olsson, Byqvist, Gomér 1993). Undersökningarna visar att missbrukarpopulationens ålderssammansättning tydligt förändrats mellan 1979 och 1992. År 1979 var 6 procent av missbrukarna under 20 år, 1992 utgjorde denna åldersgrupp endast 1 procent. Det har således skett en tydlig åldersförskjutning i den tunga narkomanpopulationen. Medan nyrekryteringen har minskat bland ungdomen har missbrukstiden blivit längre vilket medfört att narkotikamissbrukarna blivit allt äldre. Detta är intressant mot bakgrund av den ökade brottsligheten som tidigare redovisats bland vuxna. När man för en diskussion om specifika brottstypers gärningsmannapopulation kan det vara lämpligt att ha narkomanpopulationens förändrade ålderssammansättning i minnet. Endast 1 procent av de tunga narkotikamissbrukarna i 1992 års undersökning var under 20 år. De stöldbrott som brukar förknippas med narkotikamissbrukare bör således nästan helt hänföras till den vuxna gruppen.

De brottslingar som hamnar hos kriminalvården har också blivit äldre. Både ungdomars absoluta antal och deras andel av *nyintagna i kriminalvårdsanstalt* har minskat sedan mitten av 1970-talet. De som däremot ökat är 30-39 åringar (med ca 50%) samt personer över 40 år (med ca 75%) (SCB 1993). Även i en rapport från kriminalvårdsstyrelsen konstateras att de intagna blir äldre och inte yngre (Kriminalvårdsstyrelsen 1995). Därutöver visar statistik över ungdomar *intagna på särskilda ungdomshem* (ungdomsvårdskolor) en tydlig minskning mellan 1970- och 1990-talet (SCB 1992, s. 27).

Ytterligare en alternativ indikator erbjuds av de *självrapporundersökningar* som genomförts i Örebro åren 1971 och 1996 (Ward 1997). Dessa visar att andelen ungdomar som uppger att de begått brott inte har ökat utan snarare minskat (ibid).

Avslutningsvis så presenterar von Hofer (1997) nya analyser utifrån *kohortstatistik*. Han visar att även om hänsyn tas till den eventuellt minskade upptäcktsrisken så har varken antalet unga brottslingar eller deras brottslighet ökat de senaste decennierna. von Hofers resultat antyder snarare att brottsbelastningen i ungdomskohorterna minskat under perioden.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATSER

I föreliggande artikel har stöldbrottslighetens utveckling bland ungdomar analyserats med hjälp av statistik över lagförda personer, misstänkta personer, brottsdeltaganden, kohortstatistik, polisanmälda brott, statistik över alkohol- och narkotikabruk samt självrapportdata. Redovisningen av den *personanknutna kriminalstatistiken*, dvs. statistik över brottsdeltaganden, för brott misstänkta personer och för brott lagförda personer, visar att ungdomars och vuxnas brottslighet haft skilda utvecklingstrender åren 1975-1994.

Efter uppräknig för den minskande upptäcktsrisken visar lagföringsstatistiken att:

- Antalet lagföringar bland den vuxna befolkningen ökar kraftigt (+ 60-80 %)
- Antalet lagföringar bland kvinnor ökar kraftigt (+ 100-120 %)
- Antalet lagföringar bland utländska medborgare ökar kraftigt (+ 50-70 %)
- Antalet lagföringar bland ungdomar håller sig på en så gott som stabil nivå (+ 10%).

Utifrån statistiken över anmälda brott, alltså den *icke personanknutna* kriminalstatistiken, skapades en indikator på ungdomsbrottslighetens utveckling. Resultatet var entydigt:

- De stöldbrott som främst kan tillskrivas ungdomar är stabila åren 1975-1994
- Brott som främst kan tillskrivas vuxna har däremot ökat med omkring 75 procent.

Undersökningen har även visat att en ökning av den anmälda stöldbrottsligheten inte står i motsatsförhållande till en stabil ungdomsbrottslighet. För Ahlberg var detta förhållande emellertid en "förnuftmässig konflikt av stora mått" och han frågade sig "vem tusan det i så fall är som begår alla brott" (Ahlberg 1992, s. 4-5). Frågan var egentligen felställd.¹³ Genom att använda ett korrekt lagföringsbegrepp samt dessutom inkludera andra grupper än bara ungdomar i analysen har det därför visat sig tämligen enkelt att svara på denna fråga. Vuxna uppvisar en tydlig ökning i såväl stöldbrottsligheten som i andra indikatorer åren 1975-1994.

Vidare visar föreliggande analys att även utvecklingen av kvinnors och utländska medborgares brottslighet skiljer sig från ungdomars. Detta förhållande är intressant för diskussionen om upptäcktsriskens eventuella förändringar. Resultatet innebär nämligen att den enda kvarstående möjligheten att påvisa ökning av stöldbrottsligheten bland ungdomar med hjälp av kriminalstatistiken är att argumentera för en

kraftigt differentierad förändring av upptäcktsrisken. De som håller fast vid uppfattningen att ungdomsbrottsligheten fortsatt den kraftiga ökning som påbörjades omkring 1950 bör således kunna förklara varför, och på vilket sätt, minskningen av upptäcktsrisken skiljer sig mellan ungdomar, vuxna, kvinnor samt utländska medborgare. Som nämnts ovan tyder tidigare forskning på att det inte finns något större utrymme för individfaktorer, som ålder, kön eller etniskt ursprung, när det gäller upptäcktsrisken vid offerbrott utan interaktion. Stöldbrotten vilka här avhandlats är just sådana brott.

Med dessa resultat i åtanke är det nu möjligt att beskriva ungdomskriminalitetens utveckling åren 1913-1994 (jämför diagram 1 ovan). Diagram 6 visar att den linjära ökningstrenden mellan 1950 och början av 1970-talet har brutits. Åren 1950-1955 innebar en fördubbling av antalet lagföringar bland 15-17 åringar (från 6 till 13 per 1000). Därefter fortsatte den kraftiga ökningstakten och vid slutet av 1960-talet (1969) hade antalet lagföringar bland 15-17 åringar nästan fördubblats ytterligare en gång (från 13 till 25 per 1000). Vid denna period bryts dock den linjära ökningstrenden. I klartext betyder detta att antalet lagföringar bland 15-17 åringar perioden 1973-1994 har legat mer eller mindre stabilt kring 30 per 1000 invånare (uppräknade data). Om det varit så att ungdomsbrottsligheten hade fortsatt att öka lika kraftigt (i absoluta tal) åren 1973-1994 som mellan 1950-1973 skulle antalet lagföringar bland 15-17 åringar varit mer än 50 per 1000 invånare. Detta är alltså inte fallet.

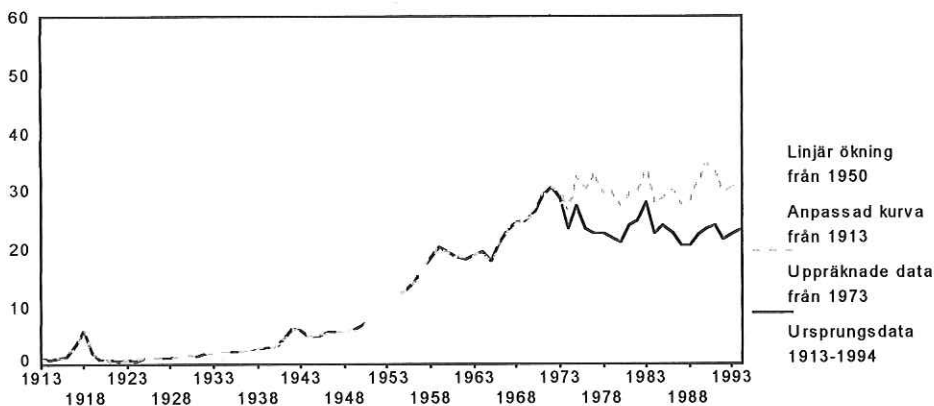

Diagram 6. Tillgreppsbrott (inkl. snatteri), 1913-1994. Lagföringar avseende ungdomar 15-17 år (ålder vid brottet), per 1000 invånare. Ursprungsdata, för minskad uppläkning uppräknade data (från 1973 stöld m.m. uppräknat, snatteri ej uppräknat) samt trendberäkningar.

Undersökningens slutsats är därför att det i den undersökta statistiken inte finns belägg för tesen att ungdomsbrottsligheten, sett både till antalet ungdomsbrottslingar och till antalet ungdomsbrott (stöldbrott), fortsatt att öka med oförminskad hastighet efter 1974. Statistiken tillåter tyvärr ingen helt exakt bestämning av ungdomsbrottslighetens faktiska utvecklingsriktning. I *sämsta fall* tyder indikatorerna på att den varit mer eller mindre konstant. I *bästa fall* har ungdomsbrottsligheten minskat.

LITTERATUR

- Ahlberg, J. (1992): "Myten om en minskande ungdomsbrottslighet." *Apropå*, nr. 1, s. 4-8.
- Ahlberg, J. (1996): "Ungdomsbrottslighet." i Ahlberg, J. (red), *Brottsutvecklingen 1994*. BRÅ-rapport 1996:4. Stockholm, Fritzes. s. 189-206.
- Ahlberg, J. & Knutsson, J. (1988): *Upptäcktsrisken*. BRÅ forskning 1988:1. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Ahlberg, J. & Knutsson, J. (1992): *Fler brott och konstanta polisresurser - vad händer med brottsuppleringen?* RPS Forskning 1992:1. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Ahlström, P.O. & Ahlberg, J. (1994): *Bilbrottslighet och bilprevention*. BRÅ-PM 1994:2. Stockholm: Fritzes.
- BRÅ (1993): *Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar*: Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Fritzes.
- Clausen, S.E. (1996): *Barne- og ungdomskriminalitet i Norge 1980-1992*. NIBR-rapport 1996:4. Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- Estrada, F. (1994): *Drogvanor bland värnpliktsinskrivna*. CAN-rapport nr. 42. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Estrada, F. (1995): *Ungdomsbrottslighetens utveckling 1975-1994*. Rapport 1995:1. Kriminologiska institutionen, Stockholm: Stockholms universitet.
- von Hofer, H. (1985): *Brott och straff i Sverige*. Urval nr. 18. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- von Hofer, H. (1995): *Violence criminelle et jeunes en Suède: Une perspective à long terme*. Les Politiques Sociales nr. 3&4 1995, s. 33-45.
- von Hofer, H. (1997): *Kohortstatistik: Ett bra sätt att studera unga lagöverträdare och ungdomsbrottslighet*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. Stencil.
- von Hofer, H. Lenke, L. & Thorsson, U. (1987): *Kriminalitetsutveckling och -belastning belyst genom födelsekohortstatistik*. Födda 1951-1967. SCB promemoria 1987:12. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Knutsson, J. & Kühlhorn, E. (1980): *När checkbedrägerierna försvann*. BRÅ-rapport 1980:4. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Knutsson, J. (1983): *Problemen med upplklaringsprocenten*. BRÅ-rapport 1983:1. Stockholm: Allmänna förlaget.

- Knutsson, J. (1993): "Missvisande beskrivningar av brottsutvecklingen." Apropå, nr. 1, s. 20-25.
- Knutsson, J. (1996): "Sant och osant i kriminalstatistiken." Polistidningen 96:3, s. 13.
- Kriminalvårdsstyrelsen (1995): "Överdriver vi problemet? De intagna blir äldre - inte yngre!" Runt i krim. Nr 4, s. 12.
- Kühlhorn, E. (1987): "The Control of Street Drug Users in Stockholm." I: Stangeland, P. (red.): Drugs and drug control. Scandinavian Studies in Criminology, årg. 8, s. 67-86. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kyvsgaard, B. (1991): "Fald i børne- og ungdomskriminaliteten - Mulige forklaringer på en international udviklingstendens." Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, årg. 78, s. 18-32.
- Kyvsgaard, B. (1992): "Om ungdomsbrottsligheten i Sverige och andra länder." Apropå, nr. 2, s. 14-18.
- Kyvsgaard, B. (1996): Muntlig referens samt diagram över strafflagsöverträdelser 1960-1994 dömda efter ålder.
- Lenke, L. (1979): Narkotikamarknad och förmögenhetsbrott. Rapport nr 4. Delutredningen om den organiserade/ekonomiska brottsligheten. Stockholms kommun, social utslagning och ekonomisk brottslighet. Stockholm. (Stencil)
- Olsson, O. Byqvist, S. & Gomér, G. (1993): Det tunga narkotikamissbrukets omfattning i Sverige 1992. CAN-rapport nr 28. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Sarnecki, J. (1981): Ungdomsbrottslighet. Omfattning, karaktär, orsaker och samhällsreaktion. Stockholm: Liber.
- Sarnecki, J. (1987): Skolan och brottsligheten. Stockholm: Carlssons.
- Sarnecki, J. (1989): Juvenile Delinquency in Sweden. BRÅ informationsenheten. Stockholm.
- SCB (1992): Ungdomar och brott. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB (1993): Rättsstatistisk årsbok. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB (1995): Offer för vålds- och egendomsbrott 1978-1993. Levnadsförhållanden, rapport 88. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Stattin, H. & Magnusson, D. (1996): "Antisocial development - a holistic approach." Paper presenterat vid Internationella kunskapsseminariet: Att tidigt förebygga ungdomsproblem. Stockholm 961202-961204. (Stencil)
- Tham, H. (1992): "Ahlberg förbigår fakta." Apropå, nr. 2, s. 19-20.
- Tham, H. (1996): "Den svenska narkotikapolitiken - en restriktiv och framgångsrik modell?" Nordisk alkoholtidsskrift, vol 13, 1996:4, s. 179-193.
- Ward, M. (1997): "Självdeklarerad brottslighet hos pojkar i årskurs 9 i Örebro kommun 1971 och 1996 - en jämförelse utifrån Örebroprojektets data." Kriminologiska institutionen. Stockholm. Under publicering. (Stencil)

Adress: Kriminologiska institutionen,
Stockholms universitet,
S-106 91 Stockholm
tel: 46-8-16 22 26
fax: 46-8-15 78 81
e-mail: Felipe.Estrada@crim.su.se

Noter:

- ¹ Denna artikel bygger på en rapport (Estrada 1995).
- ² Kriminalstatistik från år 1994 är det som till dags dato (970602) finns publicerat.
- ³ För en analys av våldsbrottslighetens utveckling bland ungdomar se t ex. von Hofer 1995, Ahlberg 1996.
- ⁴ Brottsdeltagande definieras som som en individs delaktighet i ett visst brott. Om tre personer tillsammans begått två brott räknas det som sex brottsdeltaganden. Om en person begått tre brott räknas det som tre brottsdeltaganden, dvs ett brottsdeltagande per person och tillfälle.
- ⁵ 1987 skedde en omläggning av redovisningsrutinerna avseende statistiken över misstänkta personer. Misstänkta personer började då redovisas efter den ålder de uppnått det år som åklagaren fattat beslut i åtalsfrågan. Tidigare redovisades åldern vid tidpunkten för det första brottet som personen misstänktes för. Effekten av denna omläggning är att färre personer redovisas i de lägsta åldersgrupperna från och med 1987 (gäller speciellt 15-16 åringarna). För ålderskategorin 15-20 åringar blir effekten mindre. Omläggningen har medfört att antalet misstänkta ungdomarna på grund av detta felaktigt minskat med omkring 13 procentenheter mellan år 1986 och 1987 (Ahlberg 1996). Vuxengruppen har fått ett tillskott på cirka 7 procentenheter. I den tidigare publicerade analysen (Estrada 1995) har jag inte haft tillgång till detta omräknade material vilket resulterat i en underskattning, motsvarande storleken på nyss nämnda omläggningseffekt, i statistiken över misstänkta för åren 1987-1994. Detta har Johannes Knutsson (1996) påpekat för mig. I detta arbete utgår jag från den omräknade serien.
- ⁶ Det är viktigt att komma ihåg att kriminalstatistiken, i snäv bemärkning, endast redovisar den s.k. synliga brottsligheten. I vilken mån den även kan användas för att uttala sig om förändringarna av den faktiska brottsligheten, är en öppen fråga. I föreliggande studie finns dock goda skäl för en sådan vidare tolkning av kriminalstatistiken när det gäller ungdomar och stöldbrott. De läsare som vill veta mer den svenska kriminalstatistikens innehåll och brister hänvisas till Rättsstatistisk årsbok (SCB 1993) och Brottsförebyggande rådets (BRÅ) skrift "Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar" (BRÅ 1993).
- ⁷ SCB:s offerundersökningar stödjer argumentet om ökad anmälningsbenägenhet. Denna beräknas ha ökat med cirka 12-13 procentenheter, eller 25 procent, sedan slutet av 1970-talet, "...vilket innebär att en kraftigt ökad benägenhet att kontakta polis efter egendomsbrott är klarlagd." (SCB 1995, s. 21). Två faktorer är av

väsentlig betydelse för anmälningsbenägenheten för stöldbrott. Den första gäller försäkringstäckningen (alltså hur många individer som har försäkringsskydd i samhället) och den andra försäkringsvillkorens eventuella förändringar över tid. Åren 1975-1994 har inte skett några väsentliga ändringar av villkoren. 1980 tillkom dock konsumentförsäkringslagen, denna gav kunderna större möjlighet att få ersättning även om de uppvisat viss oaksamhet. Detta innebär att antalet skador (brott) som blev ersättningsbara ökade. Dessutom har försäkringstäckningen ökat från slutet av 1970-talet till mitten av 1980-talet (SCB 1995). Mellan 1985-1990 ökade antalet hemförsäkringar med omkring 500 000 till sammanlagt 2,6 miljoner. Sammantaget innebär införandet av konsumentförsäkringslagen, den ökade försäkringstäckningen samt det ökade antalet hemförsäkringar att fler människor haft anledning att anmäla en skada när en sådan inträffat. Offerundersökningarnas resultat om en ökande anmälningsbenägenhet stöds alltså av försäkringsstatistiken, vilket sammantaget innebär att brottsökningen i brottsstatistiken sannolikt är överskattad.

- ⁸ Dessa två grupper har inte delats in i åldersgrupper och inte heller exkluderats ur undersökningens två huvudgrupper (ungdomar och vuxna), varför det förekommer viss överlappning.
- ⁹ Wards (1997) undersökning indikerar dock att just detta har hänt mellan 1971 och 1996 i Örebro.
- ¹⁰ Denna ökning skall då ställas mot att uppräkningseffekten är på mellan 90 - 100 procent från slutet av 1980-talet (Estrada 1995). Det är viktigt att komma ihåg att det är först efter dessa tekniska fördubblingar som den ovan nämnda ökningen på 20 procent erhålls.
- ¹¹ Ahlberg (1996) väljer i en liknande analys av typiska ungdomsbrott att istället utgå från stora brottskategorier som t ex biltillgrepp och stöld ur motorfordon. Han menar att det är dessa brott som ungdomar oftast begår och att de därför bör kallas för typiska ungdomsbrott. Detta är förvisso helt riktigt men problemet är att det är lika riktigt att kalla dessa stöldbrott för typiska vuxenbrott eftersom de också står för huvuddelen av de vuxnas brottsdeltaganden. Som alternativ indikator på ungdomsbrottslighetens utveckling blir dessa brottstyper därför mycket svårbedömda.
- ¹² Utvecklingstrenderna blir desamma även om de tre brottstyper som inte nådde upp till 50 procents kravet (källare/vindsinbrott, inbrott i fritidshus och stöld i ungdomslokal) exkluderas ur analysen.
- ¹³ På annat ställe skriver nämligen Ahlberg mycket riktigt att ”*Uppskattningsvis 80 procent av alla brott begås av vuxna*” (Ahlberg 1996, s. 191, kursivt i original). Detta betyder självklart att när ökningarna i brottsligheten skall förklaras så bör vuxnas brottsutveckling utgöra en central del av analysen.